

4. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – №8. – С. 58-62.
5. Онкович Г. Національні пріоритети в гуманітарній освіті/ Г.Онкович // Вища освіта України. – 2005. – №3. – С. 34-37.
6. Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті / М.Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2010. – №2. – С. 2-5.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.
9. McClelland, D.C. (1998). Identifying competencies with behavioral-event interviews. Psychological Science, 9, 331-339.

Мамчур Л.И.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧЕНИКОВ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ

В статье выяснена сущность компетентного и коммуникативно-деятельного подходов к изучению украинского языка, определена их роль в формировании коммуникативной компетентности учеников основной школы.

Ключевые слова: компетентный подход, коммуникативно-деятельный подход, коммуникативная компетентность.

Mamchur L.I.

LINGUODIDACTIC APPROACHES TO FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF BASIC SCHOOL

In the article essence of competence is found out and communicative-active approaches to the studies of Ukrainian language, their role is certain in forming of communicative competence of students of basic school.

Key words: kompetentnosnyj, komunikativno-busy trip, communicative competence.

УДК 371.321:811.161.2:81'42

Омельчук С.А.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ РОБОТИ З ТЕКСТОМ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті визначено вихідні теоретичні положення щодо реалізації прагматичного аспекту роботи з текстом під час вивчення морфології української мови в основній школі.

Ключові слова: прагматичний аспект, текст, морфологічні одиниці, граматичні морфологічні категорії, внутрішньопредметні зв'язки навчання морфології.

Сучасна парадигма навчання української мови в основній школі передбачає таку організацію, що забезпечувала б досягнення належного рівня сформованості вміння користуватися мовними засобами в усіх видах діяльності. У проєкті Державного стандарту базової і повної середньої освіти (освітня галузь “Мови і літератури”) стратегічно важливою для мовного компонента визначено комунікативну компетентність (як ключову і предметну), яка є “невід’ємним елементом структури змісту освіти і цілісною системою, що передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування” [2, с. 20]. Таким чином, істотною особливістю сучасної шкільної мовної освіти є посилення уваги до мовленнєвого розвитку особистості, формування її комунікативної компетентності. На загальнопредметному рівні ці зміни можна представити схемою: від

навчання мови – до навчання мовлення, від навчання мовлення – до навчання мовленнєвої діяльності і, нарешті, від навчання мовленнєвої діяльності – до навчання комунікації.

Розвиток методичної науки кінця ХХ – початку ХХІ століття засвідчив, що мовний, мовленнєвий і соціокультурний компоненти мовної освіти школярів є недостатніми для формування сучасної мовної особистості, здатної вільно володіти вміннями й навичками, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови. Так, до нових підходів у навчанні мови в основній школі належить діяльнісний (стратегічний), який реалізують через діяльнісну (стратегічну) змістову лінію, що забезпечує формування загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій, спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Аспектно цій проблемі присвячено наукові праці вітчизняних учених-лінгводидактів Н. Бондаренко, С. Карамана, В. Мельничайка, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Скуратівського, Г. Шелехової та ін.). Знаходить відображення діяльнісний підхід і в сучасних підручниках української мови для основної школи (М. Пентилюк, І. Гайдаєнко, А. Ляшкевич, С. Омельчука; О. Глазової і Ю. Кузнєцова; С. Єрмоленко і В. Сичової; О. і В. Заболотних).

Усвідомлення учнями на основі мовної теорії граматичної будови чужого і власного мовлення – надзвичайно важливий чинник розвитку мовлення. Для правильної побудови мовлення відповідно до норм літературної мови і вимог логіки потрібно вміти, з одного боку, розчленовувати мовлення на його елементи, з іншого – пов'язувати їх в одне ціле. З'ясувати можливості граматичних форм як засобів комунікації у створенні висловлювання сприяє прагматичний аспект роботи з текстом, що ґрунтується на ідеях діяльності.

Мета статті – визначити вихідні теоретичні положення щодо реалізації прагматичного аспекту роботи з текстом під час вивчення морфології української мови в основній школі.

Ефективним засобом засвоєння функцій частин мови в сучасній методиці навчання морфології української мови є аналіз тексту, що передбачає такі етапи: виразне читання тексту; виділення певної частини мови, визначення її морфологічних ознак і синтаксичної ролі; з'ясування стилістичної ролі в тексті; пояснення написання частин мови; складання висловлювання (тексту) на основі певного граматичного завдання [5].

Прагматичний аспект навчання української мови, зокрема морфології, пов'язаний із зародженням у другій половині ХХ століття лінгвістичної прагматики (прагмалінгвістики), яку на той час сприймали як комунікативну лінгвістику. Лінгвістична прагматика охоплює проблеми динамічної теорії тексту, дискурсивного аналізу і теорії дискурсу загалом, комунікативного синтаксису, теорії і типології мовлення, теорії функціональних стилів, соціо- і психолінгвістики.

Автори “Лингвистического энциклопедического словаря” під прагматикою розуміють “галузь досліджень у семіотиці й мовознавстві, у якій вивчають функціонування мовних знаків у мовленні” [4, с. 389]. У сучасному мовознавстві лінгвістичну прагматику трактують як “напрямок сучасної лінгвістики, який ґрунтується на виявленні та описі функціонування об'єктивного чинника в мові, мовленні та комунікації як модусах існування живої природної людської мови” [1, с. 12].

Оскільки предметом сучасної лінгвістичної прагматики є суб'єктивний чинник у мові, який охоплює конотативні складники лексичних і граматичних засобів, що сформувалися під впливом особистісних чинників спілкування, розкриємо суть прагматичного аспекту роботи з текстом під час вивчення морфології української мови в основній школі.

Комунікативний прагматичний смисл висловлювання (тексту) формується різними засобами – мовними (експліцитними), мовленнєвими та позамовними (паралінгвістичними й контекстними), які сприймаються з огляду на різноманітні складники внутрішнього світу учасників спілкування. До засобів мовного коду лінгвісти зараховують засоби всіх рівнів мовної системи, зокрема фоно-фонологічного (звукового), морфемно-морфологічного, лексико-семантичного, синтаксичного рівнів.

Прагматичний аспект роботи з текстом на морфемно-морфологічному рівні передбачає, з одного боку, аналіз спеціального добору морфем для створення потрібного прагматичного ефекту (наприклад, суфіксів згрубілості, здрибнілості, пестливості тощо), з іншого – з'ясування ролі граматичних морфологічних категорій у висловлюванні (наприклад, іменникових категорій роду, числа, відмінка, істоти/неістоти; дієслівних категорій виду, часу, способу, стану, особи), що здатні передавати різноманітні комунікативні смисли прагматичного характеру. Крім граматичних морфологічних категорій, засобами вираження прагматичного змісту висловлювання (сумнівності, можливості/неможливості, достовірності, іронії та ін.) є вживання й окремих частин мови, як-от: прислівників і прислівникових сполук, модальних часток тощо, які в лінгвістичній прагматиці вважають носіями “тонкої” прагматичної інформації [1].

Реалізацію прагматичного аспекту вивчення морфологічних одиниць і граматичних морфологічних категорій на основі тексту закладено в чинній програмі з української мови [7]. Основна мета навчання української мови в основній школі, яку сформульовано в цьому документі, передбачає систематичне використання в процесі опрацювання мовної змістової лінії внутрішньопредметних зв'язків з: 1) лексикологією і фразеологією; 2) культурою мовлення і стилістикою; 3) текстом (риторичний аспект). За такого підходу здійснюється послідовне урізноманітнення граматичного ладу мовлення учнів на рівні слова, словосполучення і речення. При цьому всі рівні й аспекти розвитку мовлення школярів можна повноцінно реалізувати лише за умови, якщо актуалізувати їх на найвищому рівні – рівні тексту, – на якому “здійснюється вдосконалення вмінь досягати визначених ними комунікативних цілей, тобто того, що має безпосередній вихід на мовленнєву практику” [7, с. 7]. Робота над словом як структурним елементом морфологічного рівня мовної системи, на думку авторів “Методики навчання української мови в середніх освітніх закладах”, може виявитися дієвим чинником поглиблення знань і мовного розвитку школярів тільки в тому випадку, коли вона органічно поєднуватиметься з матеріалом інших розділів, тобто здійснюватиметься з урахуванням дидактичних принципів наступності й перспективності для розв'язання конкретних завдань, засвоєння змістового компонента [5].

Прагматичний аспект навчання морфології української мови в основній школі найбільш повно представлено в реалізації таких внутрішньопредметних зв'язків, як культура мовлення і стилістика та текст (риторичний аспект). Розглянемо зміст цих внутрішньопредметних зв'язків на матеріалі всіх частин мови:

– **іменник** – використання в мовленні іменників-синонімів, омонімів (*культура мовлення і стилістика*); залежність точності та ясності висловлювання від правильного вживання іменника; уживання “модних” слів, іменникових запозичень з інших мов; вибір слова-іменника залежно від стилю і ситуації спілкування (*риторичний аспект*);

– **прикметник** – використання в мовленні прикметників-синонімів (*культура мовлення і стилістика*); роль прикметників у розкритті задуму висловлювання (*риторичний аспект*);

– **числівник** – використання числівників з метою надання текстові переконливості, точності (*риторичний аспект*);

– **займенник** – використання особового займенника *Ви* у ввічливому значенні під час звертання до однієї особи (*культура мовлення і стилістика*); займенники *я* і *ми* у спілкуванні (*риторичний аспект*);

– **дієслово** – уживання одних способів дієслів чи форм певного часу замість інших (*культура мовлення і стилістика*); складання висловлювань у художньому стилі з дієсловами в 2 особі однини (*риторичний аспект*);

– **дієприкметник** – синоніміка речень активного і пасивного стану, уживання в мовленні безособових форм на *-но*, *-то* (*культура мовлення і стилістика*); створення текстів-описів з уживанням дієприкметників і дієприкметникових зворотів (*риторичний аспект*);

– **дієприслівник** – використання дієприслівників та дієприслівникових зворотів для зв'язку речень у тексті (*риторичний аспект*);

– **прислівник** – використання прислівників як засобу зв’язку речень у тексті і засобу підсилення виразності мовлення (*культура мовлення і стилістика*); використання прислівників у текстах художнього і публіцистичного стилів (*риторичний аспект*);

– **прийменник** – використання прийменника в мовленні для відтворення логічних зв’язків, стилістичне вживання повтору прийменника в народнопоетичній творчості (*риторичний аспект*);

– **сполучник** – використання в мовленні сполучників-синонімів (*культура мовлення і стилістика*); використання сполучників для зв’язку речень у тексті і як засобу створення антитези (*риторичний аспект*);

– **частка** – використання частки для підсилення виразності мовлення (*риторичний аспект*);

– **вигук** – використання вигуків для надання висловлюванню експресії й виразності (*риторичний аспект*).

Реалізація зазначених внутрішньоопредметних зв’язків на уроках морфології в основній школі дає змогу з’ясувати учневі причину опрацювання частин мови й морфологічних категорій. Безперечно, посилює розвивальний потенціал мовленнєвого середовища на уроках української мови принцип текстоцентризму, що “виявляє можливості розвивати в школярів здібності відчувати конотації мовних значень” [6, с. 6], сприяє формуванню вмінь виявляти в тексті ті мовні засоби (морфологічні одиниці й категорії), що беруть участь у побудові висловлювань (текстів), створювати власні тексти в усній і письмовій формах, добираючи відповідні (адекватні) мовні засоби. Таким чином, ураховуючи основні ідеї прагматики в теорії навчання, закладені в працях Ч. Пірса, У. Джеймса й остаточно оформлені в роботах Дж. Дьюї та його послідовників, в основу роботи з текстом під час вивчення морфології ми поклали застосування діяльнісного підходу, основна мета якого – “сприяти самореалізації дитини в руслі задоволення особистих прагматичних інтересів” [3, с. 704], і функціонального, який у методичній парадигмі навчання морфології української мови органічно реалізують через включення учнів в навчальну діяльність на основі мовленнєвої (текстової) діяльності (рис. 1).

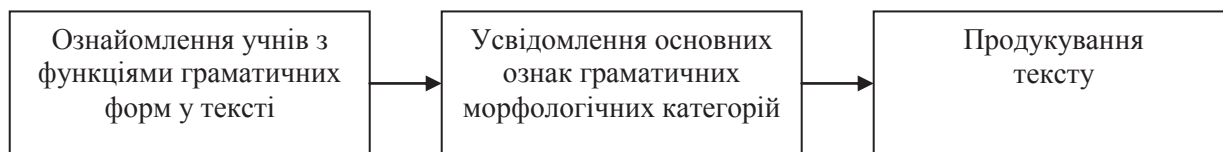

Рис. 1. Навчання морфології української мови на основі тексту.

Робота з текстом має кілька напрямів – інтонаційно-синтаксичний, лексико-семантичний, синтагматичний, стилістичний тощо, проте домінуючим під час вивчення морфології за прагматичного аспекту, на наш погляд, є парадигматичний напрям, що передбачає такі види робіт:

1. **Аналіз функціонування слівформ у висловлюванні.** По-перше, без знання способів словозміни, що є предметом вивчення морфології, неможливе в подальшому ефективно засвоєння синтаксису, пунктуації, орфографії. По-друге, уміння змінювати слова відповідно до морфологічних правил лежить в основі побудови стилістично диференційованих текстів як засобу ефективної комунікації [5].

2. **Визначення ролі частин мови в оформленні тексту.** Переважання в тексті тих чи інших частин мови впливає на особливості сприйняття висловлювання. Так, перенасиченість тексту дієсловами створює відчуття його динамізму, оскільки дієслово за своєю природою є засобом відтворення руху, дії, стану, процесу. У випадку переважання іменників і прикметників текст сприймається як більш статичний. Службові частини мови, зокрема частки, а також вигуки, збагачують висловлювання, надаючи йому більшої емоційності й експресивності.

3. З'ясування категоріальних значень частин мови у тексті. Наприклад, аналіз категоріальних значень частин мови, що передають часову або просторову послідовність викладу (розповіді чи опису); визначення ролі часових і видових форм дієслова в забезпеченні цілісності тексту; з'ясування стилістичної своєрідності простої і складеної форм вищого й найвищого ступенів порівняння в різних стилях мовлення тощо.

Текст як дидактичний матеріал вправ з морфології знаходить теоретичне обґрунтування в дослідженнях, пов'язаних із діяльнісним і функціональним підходами в навчанні мови, у теорії мовленнєвої діяльності в психології і психолінгвістиці, лінгвістичній прагматиці тощо. Через зразковий текст (висловлювання) як засіб навчання реалізація прагматичного аспекту спонукає учнів до усвідомленого вибору мовних одиниць (зокрема морфологічних) під час створення власного висловлювання в комунікативному акті. За такого підходу в навчанні морфології відбувається поступове вдосконалення й ускладнення практичних умінь: від загальнопізнавальних умінь, пов'язаних з аналізом, порівнянням, систематизацією, моделюванням, групуванням тощо граматичних морфологічних форм у висловлюваннях, до творчих умінь обґрунтовувати вибір тих чи інших морфологічних одиниць і категорій відповідно до авторського задуму й доцільно використовувати їх у власному тексті.

Таким чином, текстова основа навчання морфології української мови в основній школі забезпечує усвідомлення ознак морфологічних одиниць і категорій передусім як компонента мовленнєвого твору, створення якого обумовлено комунікативним наміром того, хто говорить (пише). Тому текст на уроках морфології потрібно використовувати як базу для засвоєння одиниць мови і мовлення та як модель майбутнього власного мовленнєвого твору (висловлювання).

Перспективним напрямом подальших наукових розробок убачаємо дослідження функціонування морфологічних одиниць (частин мови) та їхніх граматичних категорій у текстах різної стильової й типологічної будови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: ВЦ “Академія”, 2011. – 304 с.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь “Мови і літератури”: Проект // Дивослово. – 2011. – № 8. – С. 20-27.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / Головний ред. В. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: [підручник для студентів філологічних факультетів університетів] / [М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін.] / За ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
6. Михайловская Г.А. Языковая ситуация требует новых исходных положений: О принципах обучения русскому языку / Г.А. Михайловская // Русская словесность в школах Украины. – 2011. – № 2. – С. 5-7.
7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова: 5-12 класи / [Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук та ін.] / За ред. Л.В. Скуратівського. – К.: Перун, 2005. – 176 с.

Омельчук С.А.

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАБОТЫ С ТЕКСТОМ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МОРФОЛОГИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

В статье обозначены исходные теоретические положения реализации прагматического аспекта работы с текстом при изучении морфологии украинского языка в основной школе.

Ключевые слова: прагматический аспект, текст, морфологические единицы, грамматические морфологические категории, внутривидовые связи обучения морфологии.

Omelchuk S.A.

THE PRAGMATIC ASPECT OF WORK WITH A TEXT WHILE STUDYING THE MORPHOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AT SECONDARY SCHOOL

The article describes the basic theoretical principles of realization of the pragmatic aspect of work with a text while studying the morphology of the Ukrainian language at secondary school.

Key words: the pragmatic aspect, text, morphological units, grammar morphological categories, in-subject connections of teaching morphology.

УДК 372.461 – 057.874:37 = 161.2

Сіранчук Н.М.

**РОЗВИТОК ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У статті розглядається розвиток образного мовлення молодших школярів у процесі навчання української мови. Проективна модель розвитку образного мовлення побудована відповідно взаємопов'язаним напрямом: врахування психолого-лінгвістичної організації образномовленнєвого процесу; аналіз і інтерпретація текстів художнього стилю; робота з лексико-граматичними показниками образності.

Ключові слова: образне мовлення, показники образності, образномовленнєві вміння, художньо-мовленнєва діяльність.

Формування у молодших школярів умінь і навичок користуватися мовними засобами у процесі сприймання, розуміння і продукування текстів усної і письмової форм є провідною метою навчання української мови. Від того, як учень володіє цими формами мовленнєвої діяльності, залежить його внутрішня культура, моральні переконання та естетичні ідеали. Образне мовлення є показником якісного, емоційно багатого мовлення і виступає для учнів початкових класів як мовлення, в якому передбачається вживання слів і словосполучень у незвичайному метафоричному значенні, що дає можливість художньо відтворити дійсність.

Важливість розвитку образного мовлення з опорою на всі види мовленнєвої діяльності не завжди усвідомлюється вчителями початкових класів. А через відсутність необхідних рекомендацій ця проблема в шкільній практиці розв'язується повільно. Школярі нерідко зазнають труднощів в усному і писемному викладі своїх думок, без відповідного розуміння сприймають і застосовують художні засоби текстів, без бажання виконують творчі роботи. Отже, виникає потреба в пошуках шляхів подолання наявних недоліків, у визначенні оптимальних методик посилення мовленнєвої спрямованості уроків української мови, зокрема уроків з розвитку зв'язного мовлення, у побудові цілеспрямованої системи роботи з розвитку образного мовлення молодших школярів, що є одним із показників якісного мовлення, важливого складового виховання культури мовлення і культури спілкування.

Експериментальною методикою розвитку образного мовлення молодших школярів (2 – 4 класи) – визначено лінгводидактичну технологію розвитку образного мовлення молодших школярів; опрацьовано та обґрунтовано проективну модель розвитку образного мовлення; розроблено систему образномовленнєвих вправ у 2 – 4 класах у процесі вивчення частин мови; визначено наукові засади та програму дослідного навчання, подано його результати.

Технологія образномовленнєвого спрямування ґрунтуються на загальнодидактичних та лінгводидактичних (мовленнєве спрямування уроку, взаємозв'язок усіх сторін мови в